

Ekonomik Krizlerin Türkiye’de Siyaset – Bürokrasi İlişisine Etkisi

Gökhan TUNCEL*

Özet

Dünya’da siyasetle ekonomi arasındaki etkileşiminde siyasetin ağırlığı coğrafi keşifler sonrasında ekonomi lehine dönmeye başlamıştır. Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan burjuva sınıfının siyasal alanda yaşanan değişim ve dönüşüm sürecine öncülük etmesiyle ekonomi, siyasal ve sosyal hayatta daha belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Ekonomi alanında yaşanan gelişmeler ülkelerin yönetim şeklini, devlet yapısını ve devlet kurumları arasındaki ilişkilerin gelişim sürecini büyük ölçüde etkilemiştir. Olağan şartlarda ortaya çıkan ekonomik gelişmeler, siyasal ve sosyal hayat üzerinde dolaylı ve tedrici bir etki yaparken, olağan üstü (kriz) dönemlerinde ekonominin siyasal ve sosyal hayat üzerinde etkisi farklı bir boyut kazanmıştır.

Demokratik kuralların tam olarak yerleşmediği ve işletilemediği Türkiye gibi ülkelerde ülke içi veya ülke dışından kaynaklanan ekonomik krizlerin siyasal ve idari hayata etkisi gelişmiş batı ülkelerinden oldukça farklı olmuştur. Türkiye’de ekonomik, siyasal ve sosyal alanda yaşanan gelişmelerde, siyaset kurumuyla kamu bürokrasisi arasında yaşanan ilişki gelişmiş Batı demokrasilerinden ayrı özellikler göstermektedir. Siyaset kurumuyla kamu bürokrasisi arasında ilişkinin yönünü belirleme hususunda uluslararası sistem veya ülke içi kaynaklı ekonomik krizlerin etkili olduğu gözlenmiştir. Yapılan bu çalışmada, ülkeyi etkisi altına alan ekonomik krizlerin siyaset- kamu bürokrasi ilişkisi üzerinde yaptığı doğrudan ve dolaylı etkiler ortaya konularak bu etkilerin ülkedeki demokratikleşme sürecine katkısı tartışılmaktadır.

Effects of Economic Crises on Politics- Bureaucracy Relation in Turkey

Abstract

The influence of politics on the interaction between economy and politics has increased after geographical keşifs. With pioneering of bourgeoisie whic has occured after Industrial Revolution, to the changes occured in political life, economy has played a more determining role in social and political life. Developments experienced in economic life have seriously

* Dr., tuncel444@gmail.com

affected both governmental institutions. Economic developments experienced under normal circumstances, have indirect and tedrici effects on political and social life. But, in extraordinary periods (in cirses) economy has direct and anlık effects on political and social life.

In Turkey, one of the countries where democratic rules have not been successfully accepted and functioned, effects of economic crises whether these crises are based on internation system or domestic conditions, have been highly different from those experienced in developed Western counties. In Turkey, relationship between institution of politics and state bureaucracy has a seperate role at developments experienced in social and politolical developments. Whereas economic developments have restricted effects on determining the direction of the relationship between intitution of politics and state bureaucracy; economic conditions occuring at the time of economic crises have great effects on determining the direction of this relationship. In this study it is aimed at showing the direct and indirect effects of economic crises experienced in the country, on politics-bureaucracy relation. It is also aimed at discussing this effect's contribution to the democratization process in the country.

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde ekonomi ile sosyal, siyasal hayat arasında sürgit bir etkileşimden söz edilmektedir. Ekonomik, siyasal, toplumsal ve demografik unsurlar arasındaki ilişkiyi modern düşünürlerden önce İbn Haldun ortaya koymuştur (Meriç, 2008: 157). Ancak etkileşimin yönü ve boyutu konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Hegel'in düşünce ve siyasal yapılanmanın ekonomik ilişkilerin belirleyicisi olduğu görüşü ki bu görüş ekonominin siyasete bağlı olduğu düşüncesini savunan faşizm tarafından desteklenmiştir. Bu düşüncüyü tersine çeviren Marksist düşünce ise altyapı kurumu olarak kabul edilen ekonomik faaliyetlerin toplumsal üstyapı kurumu olarak kabul edilen sosyal, siyasal ve idari hayatın belirleyicisi olduğunu ileri sürmüştür. Son kertede herhangi bir toplumun sosyal, siyasal ve idari hayatındaki gelişmeler o toplumun ekonomik hayatının değişmesine yol açtığı gibi ekonomik hayatta meydana gelen gelişmelerin de o toplumun sosyal, siyasal ve idari hayatını önemli ölçüde etkilediği genel kabul görmeye başlamıştır.

Ekonomik alanda meydana gelen değişimler ülkelerin sosyal, siyasal ve idari hayatını doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği düşüncesi küreselleşme sürecinin tüm dünyayı etkisi altına almasıyla beraber farklı bir boyut kazanmıştır. Küreselleşme süreci

ekonomi ile sosyal, siyasal ve idari hayat arasındaki etkileşimde ekonomiyi neredeyse tek belirleyici güç haline getirmiştir. Ekonomik hayatta meydana gelen tedrici değişmelerin ülkelerin sosyal, siyasal ve idari hayatı üzerindeki etkisi; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasında fiyat ve miktarda kabul edilebilir bir değişim sınırının ötesinde gerçekleşen ani ve beklenmedik dalgalanmaların olduğu ani değişim (kriz) dönemlerindeki etkisinden oldukça farklı bir etki göstermektedir.

Siyaset kamu bürokrasi ilişkisi Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Ülkede köklü bir geçmişi olan ve ülke yönetiminde önemli bir konuma sahip olan kamu bürokrasi ile siyaset kurumu arasındaki ilişkinin istikrarlı bir yapıya ve işleyiş sürecine sahip olmadığı bilinmektedir. Yapılan bu araştırmada, Türkiye'de veya uluslararası sistemde meydana gelen ekonomik krizler siyaset kurumunun kamu bürokrasisi karşısında faaliyet alanını genişletme sürecine önemli ölçüde katkı sunarak ülkedeki siyaset bürokrasi ilişkisinin siyaset kurumu lehine dönüşüm geçirmesini sağladığı düşüncesi değerlendirilmektedir.

1.Dünya'da ve Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizler

Ekonomi, toplum içerisinde meydana gelen değişim ve gelişmenin temelindeki önemli unsurların başında gelmektedir. İnsanların ekonomik gereksinimleri toplu halde yaşamdan medeniyetin oluşumuna, göç olgusundan coğrafi keşiflere, sanayi devriminden globalleşme sürecine kadar dünyada meydana gelen değişim süreçlerinin en önemli açıklayıcısı durumunda olmuştur. Küreselleşmenin başlangıcı kabul edilen coğrafi keşifler sonrasında ekonomik faaliyetlerin önemi, toplumlar ve ülkeler için daha da artmıştır. Buhar gücünün kullanılması sonrasında Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkması Avrupa Kıtası'nda ekonomik alanda tarihte daha önce benzeri görülmemiş bir gelişmeye altyapı hazırlamıştır. Avrupa'da ortaya çıkan ekonomik gelişme kıta Avrupa'sının da içinde bulunduğu dünyanın birçok bölgesinde ekonomik hayat başta olmak üzere sosyal, siyasal, kültürel ve idari hayatı etkisi altına almıştır. Toplumların ve ülkelerin sosyal, siyasal, kültürel ve idari hayatlarında önemli bir yer tutan ekonomik gelişmelerden birisini de krizler oluşturmaktadır. Öyle ki XX. Yüzyılla beraber gelişmekte olan piyasa ekonomileri için krizler ekonomik hayatın bir parçası haline gelmeye başlamıştır.

Batı'da ekonomik hayatı büyük ölçüde etkisi altına alan krizlerin ilki 1825 yılında İngiltere'de ortaya çıkmış ve daha sonraki yıllarda Batı'da belli aralıklarla ekonomik krizler yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı, kişisel olmayan piyasa işlemlerinin etkin olduğu ülkelerde yaşanan 1929 ekonomik krizinin tetikleyicisi olmuştur (Hobsbawn, 1996: 106). Küresel alanda dünyanın pek çok yerini etkisi altına alan 1929 krizi, başta ABD olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde GSMH'da büyük düşüşler yaşanmasına neden olmuştur. Bu kriz liberal ekonominin sorgulanmasına ve sosyal devlet ilkesinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede liberal ekonominin Keynezyen yorumu yapılmış ve devletin ekonomi üzerindeki etkisi büyük ölçüde değişim geçirmiştir. 1929 yılındaki ekonomik kriz siyasal alandaki en büyük etkisini Avrupa'da göstermiş olmasına rağmen, dünyada kriz sonrası dönemde on iki ülkenin onunda askeri darbeye olmak üzere hükümet ve rejim değişikliğine gidilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nı kaybeden ülkelerin savaş tazminatları, artan dış borçları ve 1929'daki kriz ortamı sonrasında kötüleşen hayat koşulları ekonomik durgunluğa ve işsizliğin artmasına neden olmuştur. Ekonomik alandaki bu olumsuzlukların Almanya ve İtalya gibi ülkelerde milliyetçi ve ırkçı hareketlerin güçlenmesiyle birleşmesi, II. Dünya Savaşı'nın yaşanmasına altyapı hazırlamıştır (Overy, 1992: 274). II. Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki pek çok ülkeyi etkisi altına alan ikinci demokrasi dalgasıyla beraber liberal ekonomi uygulamaları da yaygınlaşmıştır. Liberal ekonomilerin uygulandığı ülkelerdeki piyasa koşullarının düzenlenmesi amacıyla bu dönemde uluslar arası finans kuruluşları kurulmuştur. 1944 yılında gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere ekonomik kriz dönemlerinin önemli aktörleri olacak Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası kurulmuş ve 1946'da Dünya Bankası 1947'de ise IMF fiilen görev yapmaya başlamıştır. Piyasaların düzenlenmesi hususunda kamu otoritesi temel yapı sayan uluslararası finans kurumları, bu ülkelerde serbest piyasa koşullarının uygulanabilir olmasını amaçlamıştır (Karabıçak, 2006: 232). Kuruluşundan sonra IMF gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere birçok ülkenin ekonomik ve siyasal hayatlarında ve özellikle de kriz dönemlerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır.

1973 petrol krizi dünyadaki petrol ithalatçısı ülkeleri olumsuz yönde etkilemiştir. Başta ABD olmak üzere birçok gelişmiş ülke ekonomi politikalarını gözden geçirmek

ve ekonomik yapılanmalarını yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır. 1979 yılındaki ikinci petrol krizi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomi politikalarında büyük bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Bu yıllarda devletin ekonomiye müdahalesini sorgulayan ve daha az devleti öngören Friedmancı liberal politikalar dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır (Habermas, 2002: 60). 1973’de ilk petrol krizinin başlaması ve ardından 1979 yılındaki ikinci petrol kriziyle devam eden süreçte petrol fiyatlarının tırmanışa geçmesi petrol ithalatçısı birçok ülke gibi Türkiye’nin de kısa vadeli borçlanma talebini artırmış, bunun sonucunda da döviz darboğazına girmesine neden olmuştur (Arslan, 2006).

Türkiye’de yaşanan siyasi istikrarsızlık ve artan şiddet olaylarının ekonomik alandaki bu olumsuzluklarla birleşmesi ülkenin 1980 sonrası ekonomik, siyasal ve sosyal hayatındaki değişim ve dönüşümde önemli bir pay sahibi olacak 24 Ocak kararlarının ve 12 Eylül askeri müdahalesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Birbirinden ayrı iki eylem gibi görünen bu eylemlerin aslında bir bütünün parçaları olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik kararlar ülke ekonomisinin yeniden yapılanmasını ve dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecine girmesinin sağlanması amaçlanmış olup 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi de alınan bu ekonomik kararların uygulanmasını sağlayacak siyasal zemini oluşturması amacıyla yapıldığı ileri sürülmüştür.

24 Ocak kararları ile 12 Eylül askeri müdahalesi ekonomik alanda liberalleşme ve ülke ekonomisinin dışa açılması konusunda bir bütünlük arz ettiği düşüncesi doğru olsa da 12 askeri müdahalesi ve siyasal alandaki uygulamalarının gelişmiş Batı demokrasi uygulamalarıyla çeliştiği gözlenmiştir. Ancak, 24 Ocak kararlarının uygulanmaya başlamasıyla süreç içerisinde ülke ekonomisinde büyük değişim ve dönüşüm yaşanması sağlanmıştır. Ekonomik alanda yaşanan bu değişim ve dönüşüm ülkedeki sosyal ve siyasal hayatta da önemli değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Bu çerçeveden bakıldığında 24 Ocak kararlarının ülkedeki kamu bürokrasisinin klasik devlet düşüncesine yönelik olarak yapılan en önemli darbelerden birisi olduğu kabul edilebilir.

1990’lı yıllara gelindiğinde küreselleşme sürecinin etkisi daha da artmış ve uluslararası sistemin herhangi bir yerinde meydana gelen ekonomik ve siyasal

olumsuzluklar başta finans sektörü olmak üzere reel ekonomiyi etkisi altına almaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin yabancı bankalara olan kısa vadeli borçlarının 1990'larda aşırı yüklemesinden dolayı 1994- 1995 Meksika, 1997- 1998 Asya 1998 Rusya ve Brezilya krizleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye'de de 1994 finans krizi yaşanmıştır. Ancak, Türkiye'de etkisi daha fazla hissedilecek olan krizler 2000 ve 2001 yıllarında yaşanmıştır.

2007 yılında ABD'de başlayan konut kredilerinin geri dönüşümünde sorun yaşamasıyla (mortgage krizi) başlayan ve 2008 yılında başta ABD olmak üzere birçok ülkede bankaların batmasına ve bankacılık sektörünün sarsılmasına neden olmuştur. ABD'de başlayan bu kriz tüm dünyayı etkisi altına almış ve dünya ekonomisinin büyük ölçüde küçülmesine neden olmuştur. 2007 yılında başlayan bu krizden çıkılması hususunda alınan ekonomik önlemlerin liberal ekonomi düşüncesine aykırı olduğunu ve devletin ekonomiye müdahalesinin yeni sorunlara neden olacağını ileri süren düşünürler de bulunmaktadır. Küresel çapta tüm dünyayı etkisi altına alan bu ekonomik krizden tam olarak çıkılamadığı küresel ekonomik aktörlerce her fırsatta belirtilmektedir.

2.Ekonomik Krizlerin Siyaset ve Bürokrasi Üzerindeki Etkisi

Uluslararası sistemde ortaya çıkan ekonomik değişme ve dönüşümler ülkelerin ekonomik hayatı başta olmak üzere sosyal ve siyasal hayatını da etkilemektedir. Ekonomik krizlerin ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yaptığı etki krizin çapına ve ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısına göre artmakta ve azalmaktadır. Ekonomik krizler kısa vadede ekonomideki daralma, ücretlerin düşmesi, işsizlik ve reel ücretler gibi önemli işgücü piyasa göstergelerinde kendisini hissettirdiği gibi orta ve uzun vadede sağlık, eğitim, yoksulluk ve dengesiz gelir dağılımı gibi çeşitli sosyal alanlarda derin izler bırakan etkiler ortaya çıkartmaktadır (Koyuncu, Şenses, 2004: 2). Ekonomik krizin meydana getirdiği olumsuzluklar ülkedeki siyasal ve idari yapıyı da büyük ölçüde etkilemektedir. Ekonomik kriz etkileri bazen siyaset ve bürokrasinin yapısını ve işleyişini kısa süre içerisinde ve doğrudan kendisini açıkça gösterebileceği gibi bu etkiler bazen de uzun bir zamana yayılarak siyasal ve idari yapıyı ve işleyişini büyük ölçüde etkileyebilmektedir.

2.1.Ekonomik Krizlerin Siyaset ve Bürokrasi Üzerindeki Doğrudan Etkisi

Ekonomik krizin boyutu siyaset ve kamu bürokrasisi üzerindeki etkinin en önemli belirleyicisi durumundadır. Ancak ekonomik krizin yaşandığı ülkelerdeki ekonomik ve siyasal yapı, vatandaşın eğitim ve kültür düzeyi krizin ülke üzerindeki etkisini farklılaştırabilmektedir. Köklü devlet geleneğine ve oturmuş bir siyasal sisteme sahip ülkelerde ekonomik krizin etkisi, devlet geleneği olmayan ve bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerden daha az olmaktadır. Ekonomik krizlerin yaşanması ekonomik alanda meydana getirdiği olumsuzluklara karşı toplumsal tepki de ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Gelir dağılımında uçurumların olduğu az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ekonomik krizlerin etkisi üretim potansiyeli oldukça yüksek olan ve adaletli gelir dağılımına sahip gelişmiş ülkelerden oldukça büyük olacaktır. Ancak siyasal istikrarın sağlandığı demokratik toplumlar için ekonomik krizler bazen demokratik düzenin işleyişini tehdit ederken; ekonomik krizler demokratik kuralların tam olarak yerleşmediği ülkeler için bazen demokratikleşme sürecine katkı sunan önemli bir unsur olabilmektedir. Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda demokratik rejime geçiş 1980 sonrasında yaşanan ekonomik kriz dönemleriyle aynı dönemde gerçekleşmiştir (Remmer, 1991: 778- 779).

Ekonomik krizlerin neden olduğu ekonomik daralma, işsizlik, ücretlerde düşme vb. sorunlara karşı toplumsal tepki gelişmiş batılı birçok ülkede uygulanan ekonomi politikalarının yapılan toplantı, yürüyüş, sempozyum ve gösteriler aracılığıyla protesto edilmesi gibi demokratik yollarla gösterilirken, benzer sorunlara karşı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki toplumsal tepki şiddet içerikli eylemlerde bulunarak kamu düzenini bozmaya hatta rejim değişikliğine kadar ilerletilebilmektedir. Ekonomik kriz dönemi ve sonrasında ortaya çıkan toplumsal tepkilerin birçoğu siyasal iktidarları doğrudan etkiler niteliktedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde toplumsal tepkilerin neden olduğu rejim değişiklikleri bir tarafa bırakıldığında, demokratik yönetimlerde toplumsal tepkiler, baskı ve çıkar grupları, sivil toplum kuruluşları ve en nihayetinde seçim süreciyle siyasi iktidarı etkilemektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde ülke ekonomisinin daralması veya gerilemesi sınırlı olan kamu kaynakları üzerindeki rekabetin artmasına ve buna bağlı olarak toplumsal gruplar arasındaki ilişkinin olumsuz yönde seyretmesine neden olmaktadır (Archer, 2009: 3).

Siyasal iktidarın ülke içindeki konumu ve gücü ekonomik kriz sürecini yönetebilme becerileri ekonomik krizin toplum üzerindeki etkisini artırma veya azaltma konusunda belirleyici olabilmektedir. Koalisyon hükümetleri siyasi istikrarın sağlandığı tek parti iktidarıyla kıyaslandığında, koalisyon hükümetlerinin ekonomik krizlerden daha fazla etkilendiği ve kriz sürecini yönetme konusunda daha başarısız olduğu gözlenmiştir. Ekonomik krizin yaşandığı dönemlerde siyasi iktidarın büyük ölçüde toplumsal destek kaybına uğraması ve siyasi istikrarsızlık sürecinin yaşanması kamu bürokrasisinin etkisini önemli ölçüde artırmaktadır.

2.2.Ekonomik Krizlerin Siyaset ve Bürokrasi Üzerindeki Dolaylı Etkisi

Ekonomik krizin ortaya çıkarttığı sorunların ekonomik, sosyal ve siyasi alandaki bir kısım etkileri kısa süre içerisinde ve doğrudan görüleceği gibi bir kısım etkileri de zamanla ve dolaylı olarak ortaya çıkabilmektedir. Ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı ve doğrudan tespit edilebilen sorunların belirlenmesi ve bu sorunların ortadan kaldırılması için gerekli çalışmaların yapılması oldukça önemlidir. Ancak, ekonomik krizlerin neden olduğu ve kısa sürede ortaya çıkmayıp süreç içerisinde kendisini hissettiren bazı sorunlar vardır ki, kısa sürede ve doğrudan ortaya çıkan sorunlarla kıyaslandığında, bu sorunların etki alanı daha geniş ve süresi daha uzun olduğu gözlenmektedir.

Ekonomik krizler siyaset üzerindeki dolaylı etkisini çoğunlukla sosyal alan üzerinden göstermektedir. Ekonomideki olumsuzluklar kısa süre içerisinde sosyal hayatı olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomik krizler göç, gelir dağılımındaki uçurumun artması, işsizlik, ücretlerin düşmesi, sosyal yardımların azalması, eğitim ve sağlık harcamalarının kısılması vb. olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu olumsuzluklar siyasi alanda siyasi kutuplaşmayı ortaya çıkartan sistem karşıtı siyasi akımların güçlenmesine ve milliyetçilik, anarşizm, ırkçılık ve aşırı sol akımların güçlenmesi veya sistem karşıtı davranışların artmasına neden olmaktadır. Ayrıca yine bu olumsuzluklar sosyal alanda suç ve suçlunun, sosyal risk grubu olma potansiyeli taşıyan insanların artmasına, toplumdaki güven bunalımının yaygınlaşmasına, sosyal patlama yaşanma ihtimalinin yükselmesine, sınıflar arası mekansal ayrımların katılaşmasına, neden

olmaktadır. Bütün bu olumsuzluklar siyasi iktidarın karşılaşacağı hemen her sorunun daha karmaşık hale gelmesine neden olacaktır.

Sağlık, eğitim, destek primleri, işsizlik maaşı, sosyal yardımlar ve emeklilik vb. Sosyal refah harcamaları ekonomik kriz dönemlerinde azalmaktadır. Ancak bu tür sosyal harcamaların azaltılması konusu siyasetçiler ile kamu bürokratlarının sorun yaşadıkları konuların başında gelmektedir. Siyasiler konularından dolayı bu tür sosyal harcamaların kısılması konusunda kamu bürokrasisinden farklı düşünmek zorundadır. Kriz dönemi ve sonrasındaki süreçte siyaset bürokrasi arasındaki bu düşünce farklılıkları ülke yönetiminin önemli gündem maddesi olmaktadır.

Ekonomik kriz dönemlerinde sürdürülen uluslararası ilişkilerin yönü ülkelerdeki siyasal ve idari yapıyı ve işleyişi büyük ölçüde etkilemektedir. Uluslararası sistemin önemli aktörlerinden olan uluslararası finans kurumlarıyla olan zorunlu yakınlaşmalar kriz dönemlerinde daha da artmaktadır. Bu finans kurumlarının başında gelen IMF ve Dünya Bankası ile olan ilişkilerin siyaset ve kamu bürokrasisi üzerindeki etkisi kriz dönemlerinde artmaktadır. Ekonomik kriz dönemlerinde yapılan kredi anlaşmaları ülkelerin ekonomik hayatından çok sosyal ve siyasal hayatı üzerinde etki göstermektedir. Siyasi istikrarın bulunmadığı dönemlerde yürütülen görüşme süreçlerinin sosyal ve siyasal hayattaki etkisi daha büyük olmaktadır. IMF geliştirmekte olan birçok ülkede ekonomik hayatın ötesinde önemli bir siyasal tartışma konusu olmuştur. Tartışmalar bu ülkelerde toplumun bir kısmının IMF politikalarının krize neden olduğunu düşünmesine kadar uzanmıştır. Türkiye’de 2001 krizi sonrasında krizden çıkış için hazırlanan ekonomik programda yabancı yatırımcılar için tahkim güvencesinin verilmesi ve kamu bürokrasisinin yabancı yatırımcılar üzerindeki etkilerini azaltıcı tedbirlerin alınması gerektiği ifadesi yer almış ve böylece kamu bürokrasisinin yetki alanının daraltılması hususunda kısmi bir değişim yaşanmıştır.

Koalisyon hükümetlerinin görev yaptığı dönemlerde yaşanan siyasi istikrasızlıklar siyasetçilerin destekleme alımı, kamu kesimi ücretlerinde sağladığı yüksek artışları ekonomik sorunları büyütmüş ve katlanarak büyüyen bu ekonomik sorunlar krizlerin altyapısını oluşturmuştur. Ekonomik krizler siyasal yapı üzerindeki etkisi çeşitli açılardan ele alınabilir. Birincisi, ekonomik krize giren ülkelerde siyasetçilere vatandaşın güveni azalmakta ve güvensizlik ortamı ekonomik ve siyasi

alandaki istikrarsızlığın artmasına ve vatandaşın yeni arayışlar içerisine girmesine neden olacaktır. İkincisi, ekonomik krizin derinleşmesi ve toplumun büyük bir kesimini etkisi altına alması siyasal hayatta keskin ve beklenmedik değişim ve dönüşümlerin yaşanmasını beraberinde getirecektir. Üçüncüsü kriz sonrasında işbaşına gelen iktidarların krizin izlerini silme hususunda başarılı olmaları durumunda siyasal rakipleri ve kamu bürokrasi karşısındaki konumunu güçlendirici bir etki yapabilecektir.

3.Türkiye’deki Ekonomik Krizlerin Siyaset ve Kamu Bürokrasisi İlişkisi Ülkedeki Etkisi

Sanayi devrimiyle kitlesele üretim artması, ulaşım ve kitle iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmeler ekonomi alanındaki değişim ve gelişmelerin ülkelerin sosyal, siyasal ve idari alanda büyük değişim yaşanmasına neden olmuştur. Kitlesele üretimin artması, ulaşım ve kitle iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmelerin ülkelerin sosyal yapılarında ortaya çıkarttığı değişim, özellikle aşırı nüfus artışı ve kırdan kente göç sonucu kentli nüfusun artması, ekonominin siyasal alandaki etkisinin daha da artmasını sağlamıştır.

3.1.Türkiye’de Siyaset Kamu Bürokrasi İlişkisi

Siyaset karar verme, bürokrasi ise siyaset kurumunun karar alma süreçlerinde siyaset kurumuna teknik destek verme ve siyaset kurumunun aldığı kararları uygulama merciidir. Siyasal iktidarlar politikalarını etkin ve verimli bir biçimde yürütebilmek için kamu bürokrasisine bütünüyle hakim olmaya çalışmaktadır (Yılmaz, 2002: 19). Demokratik açıdan bakıldığında teorik olarak doğru kabul edilen bu ifade toplumların içinde buldukları yer ve zamana değişiklikler göstermektedir. Çünkü bürokrasi doğası gereği iktidar gücüne nüfuz etme ve bu gücü ele geçirme eğilimindedir (Tataroğlu, 2006: 99). Türkiye’de Osmanlı’dan kalma kamu bürokrasisinin devlet idaresindeki güçlü konumu tek parti iktidarı sonrasında egemenlik yetkisinin kullanımı hususunda siyaset kurumuyla kamu bürokrasisinin mücadele yaşanmasına neden olmuştur. Bu iktidar mücadelesinde köklü bir geçmişi bulunan ve bu geçmişi ara vermeden sürdürme imkanına sahip olan kamu bürokrasisi yine köklü bir geçmişi olmasına karşın faaliyetleri belirli aralıklarla kesilmiş olan siyaset kurumuna karşı avantajlı bir konuma

sahip olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde kamu bürokrasisi büyük ölçüde siyasal özellik gösterdiği (Heper, 1973: 130- 131) gibi, Türkiye’de siyasal sistemin şekillenmesine etki eden aktörlerin başında kamu bürokrasisinin bizatihi kendisi bulunmuştur (Tataroğlu, 2006: 109). Ülke siyasetiyle ilgili önemli olan konularda politika geliştirme yetkisini kendilerinde gören kamu bürokrasisi siyaset kurumunu belirleyen bu politikaların uygulayıcısı olarak görme eğiliminde olmuştur.

Ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel altyapı eksikliği siyasal partilerin kamu bürokrasisi karşısında direnç göstermesini engellemiştir. Koalisyon dönemlerinde yasama organıyla yürütme arasında yaşanan çekişmeler kamu bürokrasisinin siyaset üzerindeki etkisini artırmıştır. Koalisyon dönemlerinde yargı bürokrasisi başta olmak üzere kamu bürokrasisinin liberal ekonomiye karşı olumsuz bir düşünce yapısına sahip olması siyaset kurumunun büyük sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Ancak, ekonomik krizler siyaset kurumuna kamu bürokrasisi ile olan bu ilişkide kamu bürokrasisine karşı üstünlük kurma imkanı sağlayacak koşullar ortaya çıkartmıştır.

Siyaset bürokrasi ilişkisinde anahtar rol oynayan kurumların başında Cumhurbaşkanlığı gelmektedir. Yürütmenin sorumsuz kanadını oluşturan bu kurum parlamenter sistemde sahip olmaması gereken önemli atama yetkilerine sahiptir. Özellikle Cumhurbaşkanının iktidardaki parti veya partilerle siyaseten uyuşmazlığa düşmesi durumunda kamu bürokrasisinin siyasete karşı önemli bir güç kazandığı görülmüştür.

3.2.Türkiye’de Ekonomik Krizlerin Siyaset Kamu Bürokrasi İlişkilerine Etkisi

Ekonomik alanda meydana gelen krizler ekonominin sosyal ve siyasal hayattaki etkisini hem hızlandırmış hem de etki alanını genişletmiştir. Dünyanın herhangi bir ülkesinde veya bölgesinde ortaya çıkan ekonomik krizler diğer ülkelerin sosyal, siyasal ve idari hayatını etkileyen önemli unsurlardan birisi konumunda olmaya başlamıştır. Bu kapsamda, XVI. Yüzyılda Batı’dan ülkeye ucuz gümüşün girmesi Osmanlı’nın parasının değerini önemli ölçüde düşürmüştür. Dünya’da XVII. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmaya başlayan büyük ölçekli ekonomik krizler XIX. Yüzyılın başlarından

itibaren etki alanını genişletmeğe ve süreklilik kazanmaya başlamıştır. 1853 yılında ortaya çıkan mali kriz, Rus harbinin finansmanı için ilk dış borcu zorunlu kılmış ve sonrasında mali açığın borçlanarak finanse edilmesi alışkanlık haline getirilmiştir (Kazgan, 1995: 159). 1863 yılında İngiliz ve Fransız sermayesiyle Osmanlı'nın merkez bankası olarak da işlev görecek olan Osmanlı bankası kurulmuştur. 1873 yılında dünya borsa krizi yaşamış ve bu kriz döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun da içinde bulunduğu yirmiye aşkın üçüncü dünya ülkesi borçlarını ödeyemeyeceğini açıklamıştır (Özgen, 2000: 108- 109). 1881 yılında Osmanlı Devleti'nde bir bölümünü alacaklıların yönettiği devlet borçlarının idaresini sağlayacak olan Duyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur (Dayar vd., 2009: 33). Duyun-u Umumu İdaresi bundan sonraki süreçte devletin dış borçlarının idaresinde ve iktidarla muhalefet arasındaki siyasal söylemlerde önemli bir yer tutmuştur.

Osmanlı'nın ekonomik ve siyasal hayatında önemli bir yer tutan savaş ekonomisinin sürdürülebilmesi için gerekli finansman Avrupa'dan borç alarak sağlanmış ve sonrasında da Osmanlı bu ülkelere önemli ekonomik ve siyasi tavizler vermek zorunda kalmıştır (Memioğlu, 2002: 205). 1838– 1864 arası dönemde yürürlükte kalan İngiliz Ticaret Antlaşması böyle bir süreç sonunda imzalanmıştır. Osmanlı'nın dış ülkelerle olan ticari yakınlaşması ve özellikle dış borç ilişkisi uluslararası ekonomik krizlerin Osmanlı Devleti'ni ekonomik ve siyasal yönden daha çok etkilemesine neden olmuştur.

Türkiye Cumhuriyet'i kuruluş aşaması ve sonrasında ekonomik alandaki yetersizlikler yanında, belli aralıklarla da olsa, bir de ekonomik krizlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı'dan devraldığı dış borçlar başta olmak üzere insan kaynaklarının niteliksizliği ve ekonomik potansiyelin yetersizliği yeni rejimin ekonomik krizleri kısa sürede atlatmamasına neden olmuştur (Toprak, 2008: 598). Özellikle 1918 yılındaki Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin ekonomik hayatını canlandırma potansiyeline sahip azınlıkların ülke dışına çıkartılması ekonomik krizlerin etkisini daha da artırmıştır. Çünkü bu dönemde ülkedeki imalat sanayisinde %49 Rumlar, %30 Ermeniler faaliyet gösterirken bu alanda faaliyet gösteren Türklerin oranı sadece % 12 idi. Yine aynı şekilde bu dönem serbest meslek erbabının sadece %14'ünü Türkler oluştururken bu alanda çalışanların %44'ünü Rumlar

ve %22'sini de Ermeniler oluşturmaktadır (Toprak, 2008: 599). Bu nüfus mübadelesi Osmanlı'da ve sonrasında Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde burjuvazinin ortaya çıkmasını oldukça geciktirici bir etki yapmıştır. Burjuvazinin ortaya çıkmasının gecikmesi, işçi sınıfının ortaya çıkmasını geciktirmiştir. Burjuvazinin ve işçi sınıfının gelişmesinin gecikmesi de ülkedeki kamu bürokrasi ile siyaset arasındaki ilişki de kamu bürokrasisinin baskın güç olarak konumunu sürdürmüştür.

1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde Osmanlı'dan devralınan ekonomik yapı ulusalcı bir anlayışla onaylanmış ve bundan sonraki süreçte ekonomik faaliyetlerin etkili bir şekilde sürdürülebilmesi için gerekli olduğu düşünülen yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması kararı alınmıştır (Kepenek, 2009: 35). Bu kongre sonrasında 1924 yılında Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Bu kongrede alınan kararlar sonucu oluşturulan liberal eğilimli ekonomi politikalar, 1929 uluslararası ekonomik krizinin Cumhuriyet Türkiye'sini etkisi altına almasına kadar uygulanma imkanı bulmuştur. Bu kriz Türkiye'nin yabancılara olan borçlarını ödemesini imkansız bir hale getirmiştir. Türkiye bu dönemde moratoryum ilan etmiş ve ülkenin dış itibarı bu moratoryumdan dolayı oldukça zayıflamıştır.

1929 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz birçok ülkede Keynezyen politikaların karşılık bulmasına neden olurken, bu kriz birçok ülkede sadece ekonomik politika değişikliklerini beraberinde getirmemiştir. Bu kriz aynı zamanda siyasal alanda birçok rejim değişikliğini de beraberinde getirmiştir (Ezer, 2005: 31). 1929 krizi sonrasında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmasına izin verilerek ülkede yeni bir, çok partili hayata geçiş denemesi yapılmış ancak bu deneme de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1929 ekonomik krizi sonrasında İzmir İktisat Kongresi sonrasında uygulamaya geçilen liberal politika yerini daha devletçi bir ekonomi politikasına bırakmıştır. Türkiye'de 1929 ekonomik krizi sonrası Merkez Bankası kurulmuştur (Gürsoy, 1989: 234). Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti 22 Nisan 1930 tarihinde sanayi kongresi düzenlemiş ve 1923 sonrası izlenen liberal politikaların değiştirilmesi yönünde karar alınmıştır. Bu dönem ekonomik hayatta uygulamaya geçilen devletçi politikanın dünyada etkisini artıran Keynezyen düşünce çerçevesinde şekillendiğini ileri sürenler olduğu gibi (Akyıldız, Eroğlu, 2004: 49), bu devletçi politikanın İtalya ve Almanya'daki başarılı devletçilikle bağlantılı olduğunu da düşünenler olmuştur. Ayrıca, devletçi uygulamaların o günün

ekonomik şartlardaki zorunluluktan kaynaklandığını belirtenler olduğu gibi devletçiliğin Türk toplumunun kültürel geçmişine de uygun olduğunu savunular da olmuştur (Bostancı, 1996: 90- 93). Kadro Dergisi tarafından desteklenen devletçi ekonomi uygulamaları Sümerbank, Etibank, Ziraat Bankası ve Emlak Bankası'nın bu dönemde kurulmasına zemin hazırlamıştır.

1940'lı yılların ortalarına kadar devletçi ekonomi uygulamaları sürdürülmüştür. II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemde ekonomik yönünden çok siyasi yönü öne çıkan (Karabulut, 2005: 327) Varlık Vergisi uygulamaya geçirilerek ülkedeki ekonomik canlılığın önemli bir kaynağını oluşturan azınlıkların ülke dışına çıkması sağlanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ABD ve müttefiklerinin galibiyetiyle sona ermesinden sonra uluslararası sistemde ortaya çıkan siyasi ve ekonomik tablo Türkiye'nin siyasi ve ekonomik hayatına önemli bir etki yapmıştır. Uluslararası sistemdeki bu gelişmeler tek parti iktidarını ve kamu bürokrasisini ülkede çok partili hayata geçilmesi ve serbest piyasa ekonomisinin uygulanması hususunda önemli ölçüde yönlendirmiştir. 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi CHP yönetiminin de içinde bulunduğu seçkinci askeri ve sivil bürokrasiyi tedirgin etmiştir. Şerif Mardin'in merkez çevre kavramları çerçevesinde açıklama yoluna gittiği seçkinci bürokrasi ile ekonomik olarak güçlenmeye başlayan ve bu gücünü siyasal ve hukuksal alana doğru genişletme eğiliminde olan burjuvaziyle (Karadağ, 2006: 96) halkın büyük bir kısmının desteklediği Demokrat Parti arasındaki ilişkisi bu dönemde farklı bir boyut kazanmıştır.

Demokrat Parti iktidarı sonrasında siyasal olarak ABD ile yakınlaşan ve NATO'ya giren Türkiye, küresel kapitalist ekonomiyle daha bir yaklaşmıştır. Bu süreçte Marshall yardımı olarak bilinen ABD yardımı sonrasında başlanan tarım destekleme politikaları, Kore Savaşı süresince ülke ekonomisi açısından kısa vadede olumlu sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 1950'li yılların ortalarından itibaren yeni finansman kaynağı ihtiyacı ülkenin borçlanmasını gerektirmiştir. Gerekli borcu dış ülkelerden sağlayamayınca ülke yeni bir kriz sürecine girmiştir. 1958'de ekonomik krizin iyice derinleşmesi ülkenin devalüasyon sürecine girmesine neden olmuştur (Akyıldız, Eroğlu, 2004: 52). Dış borçlar son dönemlerinden itibaren Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi hayatının şekillenmesinde önemli rol oynadığı gibi 1950 sonrasındaki dönemde de dış borçlar

ülkenin ekonomik ve siyasi geleceğinin önemli belirleyicilerinden biri durumuna gelmiştir.

1950 sonrası dönemde hızlı nüfus artışının neden olduğu kırdan kente göçün artırmıştır. Kentli nüfusun hızlı artışı ülkedeki büyük kentlerde plansız yapılaşmanın ortaya çıkardığı çarpık kentleşme sürecini yaşamasına, köyden kente göçen insanların kır – kent arasında sıkışıp kalarak tam anlamıyla kentlileşememesine neden olmuştur. Kırdan kente yaşanan göç olgusu ülkenin sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel hayatının değişmesine ve dönüşmesine önemli bir etki yapmıştır. Türkiye yaşadığı bu göç süreciyle beraber ekonomik hayatta yaşadığı krizlerin toplumsal ve siyasi alandaki etkisini daha farklı bir boyutta hissetmeye başlamıştır. 1950 öncesi dönemde ülke nüfusunun büyük bir bölümünün kapalı ekonominin ve geniş aile düzenin hüküm sürdüğü kırsal kesimde yaşadığı için ortaya çıkan ekonomik krizlerin toplum üzerindeki etkisi sınırlı olmaktaydı. Kentli nüfusun artışı ekonomik krizlerin toplum ve siyaset üzerindeki etkisini derinleştirici bir etki yaparak farklı kulvarlara taşımıştır.

24 Ocak kararlarıyla, 1980 ekonomik krizine yol açan döviz darboğazını aşabilmek için ülke ekonomisinin dışa açılması yönünde önemli adımlar atılarak ihracat artışı sağlayacak tedbirler alınmıştır. Ekonominin dışa açılması hususunda 24 Ocak kararlarının alınması sonrasındaki süreçte olağandışı yönetim rejiminin uygulandığı 12 Eylül askeri müdahalesi yaşanmıştır. Askeri yönetimin siyasi iktidarı sivil iradeye bıraktığı 1983 yılında 24 Ocak kararlarının mimarlarından olan Özal'ın ANAP'ı iktidara gelmiş ve ülkenin ekonomik yapısı başta olmak üzere sosyal ve kültürel yapısında önemli değişim ve dönüşümler olmuştur. Ekonomik alandaki değişim ve dönüşüm ülkenin sosyal ve siyasi yapısını etkileyecek olan yeni bir muhafazakar kesimin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Tek partinin iktidar olduğu Özal hükümetleri döneminde siyasi alanda kendisine muhalefet edebilme potansiyeli taşıyan birçok siyasi oluşumun faaliyetlerinin 12 Eylül askeri rejimi tarafından yasaklanmış olması, demokratik olmasa da, Özal hükümetlerine siyasi istikrar açısından önemli bir katkı sunmuştur.

Özal hükümetleri ekonomik alanda yaptığı atılımları siyasi alanda yapamamıştır. Ancak, ekonomik alanda yapılan bu atılımlar sonraki dönemlerde ülkenin sosyal ve siyasi hayatında önemli rol oynayacak olan toplumsal grupların

güçlenmesine önemli katkılar sunmuştur. Özelleştirme politikaları 1980 sonrasında ekonomik yaşamında siyaset bürokrasi ilişkisine yön veren önemli konulardan birisi olmuştur. Kamu bürokrasisi geçmişten gelen alışkanlıkların ve bürokratik düşüncenin etkisi dolayısıyla serbest piyasa ekonomisine mesafeli durmuş ve devletçi bir ekonomiden yana tavır alma eğiliminde olmuştur.

1994- 2002 yılları arasında koalisyon hükümetleriyle yönetilen ve siyasi bir istikrarsızlık dönemi geçiren Türkiye, bu dönemde üç büyük ekonomik krizin etkisi altında kalmıştır. 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri. Bu krizlerden son ikisi birbirleriyle yakından ilişkili olduğu için ikisi tek bir kriz olarak kabul edilmiştir. Şubat 2001 krizinin ülkedeki üst düzey siyasilerin ve bürokratlarının bulunduğu Milli Güvenlik Kurulu'nda Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında geçen bir tartışma neticesinde başlaması da bu krizi önceki krizlerden farklı kılmıştır. Bu krizlerin ortak sonuçları olarak ekonomi kısa süre içerisinde önemli ölçüde daralmış, işsizlik oranında artış ortaya çıkmış, enflasyon artışı reel ücretleri oldukça düşürmüştür. Bu olumsuz durumdan toplumun alt gelir grubunu oluşturan sabit ve dar gelirli kesimi daha çok etkilenmiştir (Koyuncu, Şenses, 2004: 19).

Kamuoyunun 1994 krizine karşı tepkisi bazı sendikaların yaptığı gösterilerle sınırlı kalmıştır. Ancak krize karşı sessiz kaldığı düşünülen kentli yığınların tepkilerini siyasal alanda gösterdikleri görülmüştür. Türkiye'de yaşanan 1993- 1994 ekonomik krizi etkisini daha çok sabit ve dar gelirli kesim üzerinde göstermiştir. Bu dönemde iktidarda olan siyasi partiler krizden kurtulmak için ülkedeki yardıma muhtaç insanlara yardım için kurulmuş olan Sosyal yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'nun mali kaynaklarının %74'ünü genel bütçe açıklarının kapatılmasında kullanmıştır. Bu bağlamda kriz ve sonrasında uygulanan ekonomi politikalarına karşı halk siyasal alanındaki tepkisini 1995 genel seçimlerinde Refah Partisi (RP)'nin oylarını %21'e çıkartarak göstermiştir. Bazı düşünürler RP'nin bu oyların çoğunu kent yoksullarının tepki oyları olduğunu ileri sürmektedir. RP kendisine oy veren kent yoksullarını destekleyen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'nun bütçesini artırmaya çalıştığı gözlenmiştir. Aralık 1995 genel seçimlerinde Refah Partisi %21 oy alarak seçimden birinci parti olarak çıkması ülkedeki siyaset bürokrasi ilişkisinin sert bir mücadele sürecinde yaşanmasına neden olmuştur. 1980 sonrası küreselleşme sürecinin etkisi

altında ülkede yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin güçlendirdiği yeni bir muhafazakar kesim ülkenin sosyal ve siyasal hayata müdahil olma çabası içerisinde girmeye başlamıştır. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz, muhafazakar kesimin siyasi iktidara gelme sürecinin kısalmasına ve dolayısıyla ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal hayatı üzerindeki etkisini artırmasına önemli bir etki yapmıştır.

Siyasal alandaki 1994 yerel seçimlerde gücünü göstermeye başlayan RP'nin 1995 yılında yapılan genel seçimlerden birinci parti olarak çıkması ve Doğru Yol Partisi ile koalisyon yapması, kendilerini rejimin koruyucusu ve kollayıcısı olarak görevli addeden askeri ve yargı bürokrasisinin yoğun baskı yaşamasına neden olmuştur. Bu dönemde askeri bürokrasisi 28 Şubat süreci olarak bilinen postmodern askeri müdahale aracılığıyla siyasetin faaliyet alanını olabildiğince daraltmıştır. Yargı bürokrasisi de bu sürece dahil olmuş ve Refah Partisi Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Koalisyon hükümetinin siyasi istikrarı sağlayacak yeterli gücünün olmamasından dolayı bu dönemde siyasetin kamu bürokrasi ile olan ilişkisi kamu bürokrasisi lehine gelişmiştir. Askeri bürokrasisi öncülüğündeki kamu bürokrasisi siyasal alanı önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak rejim için tehlike olarak gördüğü siyasal unsurların uzun vadede iktidardan uzak kalmasını başaramamıştır.

28 Şubat süreci sonrasında 1999'da yapılan genel seçimler sonucu üç partinin içinde bulunduğu koalisyon hükümeti kurulmuştur. Koalisyon kültürünün gelişmediği Türkiye'de bu dönemde iktidarda bulunan koalisyon hükümeti 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan iki büyük ekonomik krizle sarsılmıştır. Türkiye'de yaşanan 2000- 2001 krizlerine yönelik toplumsal tepki daha önceki krizlere gösterilen tepkilerde nitelik ve nicelik açısından önemli bir farklılaşma olduğu gözlenmiştir. Bu dönemde zaman zaman şiddet içerikli gösteriler yapıldığı gibi, esnaf ve zanaatkarlar kriz karşısı gösterilerin önemli figürleri olmaya başlamıştır.

Kriz yaşandığı dönemde iktidardaki koalisyon hükümeti daha sonraki dönemin siyasal ve ekonomik koşullarını etkileyecek ve doğrudan veya dolaylı olarak siyaset kamu bürokrasisi arasındaki ilişkiyi siyaset kurumu lehine çevirecek olan önemli adımlar atmıştır. Ekonomik kriz dönemlerinde devletin zirvesindeki ana gündem güvenlik ve siyasetten ekonomiye doğru kaymış ve ekonomik sorunlar Milli Güvenlik Kurulu'nun gündem maddelerinin başında yer almıştır. Devletin zirvesinde ekonomi

üzerinde yoğunlaşılması devletçi ekonomiyi önceleyen askeri ve yargı bürokrasisinin düşüncesinde değişim yaşanmasına neden olmuştur.

Kriz sonrası dönemde ülkenin siyasi geleceğini belirleyecek potansiyeli olan AB'ye tam üye olmak için gerekli reformların altyapısını oluşturan yasal ve idari düzenlemelerin birçoğu koalisyon hükümeti tarafından yapılmıştır. Ekonomik alanda Merkez Bankası'nın özerk bir yapıya kavuşturulması ve siyasi iktidarın ekonomi üzerindeki müdahalesini azaltıcı etki yapacak olan üst kurulların birçoğu bu dönemde daha faal hale getirilmesi hususlarında koalisyon hükümetince önemli adımlar atılmıştır. Ekonomi alanında faaliyet gösteren bu düzenleyici kurul ve kurumlar kural koyan, kurallara uygun hareket edilmesini izleme ve uygun hareket edilmediği durumlarda yaptırım uygulama yetkisine sahiptir. Bu anlamda bu kurum ve kurullara yeni bir siyasal iktidar alanı açılarak; bu kurum ve kurulların yasama, yürütme ve yargı yetkilerine sahip olmaları sağlanmıştır (Leblebici, 2005: 9), (Bayramoğlu, 2005). Bu kurulların siyasi iktidarların ekonomi üzerindeki doğrudan etkilerini azaltmaya başlaması siyasi iktidarın ekonomi dışı alanlarda daha etkin olmasına ve bu alanlarda kamu bürokrasisiyle güç mücadelesine girmesine dolaylı olarak etki yaptığı söylenebilir.

1970 sonrasında ülkede popülizm söyleminin yaygınlaşması ve siyaset kurumu ve siyasetçilerin yıpranmasını ve özellikle hükümette görev alan siyasetçilerin kendine olan güvenin azalmasını sağlamıştır. 2001 krizi sonrası TÜSİAD'ın önerisi doğrultusunda ülke dışında çalışan bir kişi ekonomi yönetiminin başına getirilmiştir. 2001 krizinin popülist söylem sahibi siyasetçilerin siyaset sahnesinden uzaklaşmasını veya siyasetçinin seçim öncesi söylemlerine dikkat etmesini sağladığı da gözlenmiştir. Kriz sonrasında yapılan Kasım 2002 genel seçimlerinde siyasal ve ekonomik alanda önemli reformların altyapısını hazırlayan koalisyon hükümetinde yer alan partiler ekonomik krizlerin etkisiyle meclis dışında kalmıştır. Bu seçim öncesinde sürdürülen seçim kampanyalarında siyasi partilerin siyasi söylemlerden çok ekonomik söylemleri öne aldıkları gözlenmiştir (Barut, Altundağ, 2005: 85).

Bu seçimde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) oyların %34'ünü alarak uzun bir aradan sonra ülkede bir partinin tek başına iktidara gelmesini sağlamıştır. AKP'nin tek başına iktidara gelmesi ülkedeki bürokrasi siyaset mücadelesinin farklı bir evreye

girmesine neden olmuştur. Dünya’da 1970’li yıllarda yaşanan iki petrol krizi ve Türkiye’deki siyasi istikrarsızlık sürecinin ekonomik ve siyasi alanda ortaya çıkardığı olumsuz durumun ortadan kaldırılması ve ülke ekonomisinin dış dünyaya açılması amacıyla alınan 24 Ocak kararları ve 12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında ülkede meydana gelen ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmeler AKP iktidarının oluşmasına altyapı hazırlamış olsa da ülkede yaşanan 2000 ve 2001 krizlerinin AKP’nin iktidara gelme sürecini hızlandırdığı de gerçektir.

Ekonomik krizin nedeni olarak yönetememe krizi, (Akyol, 2001) siyasi istikrarsızlık ve yönetim yetersizliğinin (Kaya, 2002: 215) ileri sürülmesi, kriz döneminde işbaşında olan siyasetçilere olan güvenin kısa süre içerisinde yerini güvensizliğe bırakmasına neden olmuştur. Ekonomik kriz, gerekli yasal düzenlemeler yapılmasına gerek kalmadan, siyaseti yeniden düzenlemiş ve seçim yoluyla parlamento aritmetiğini büyük ölçüde değiştirmiştir. Kriz sonrasında güçlü bir şekilde iktidara gelmiş olması AKP’nin elini siyasal alandaki rakiplerine ve kamu bürokrasisine karşı, güçlendirici bir etki yapmıştır. Türkiye siyasal alandaki bu değişim ve dönüşümü 2001 ekonomik krizi sonrasında yapılan 2002 genel seçimlerde yaşamıştır. Merkezdeki sağ ve sol partilere göre daha radikal olduğu düşünülen AKP 2002 seçimleri sonrasında tek başına iktidara gelmiştir. 2002 seçimleri sonrasında AKP’nin tek başına iktidara gelmesi ülkedeki siyaset bürokrasi ilişkisinin veya mücadelesinin farklı bir boyut kazanmasını sağlamıştır. 2000- 2001 krizlerinin ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında ekonomi bürokratlarının bilgi ve deneyim eksikliğinin büyük bir etkisi bulunmasına (Sadıklar, 2001: 35) karşın kamuoyunun tepkisi bütünüyle siyasilere yönelmiştir.

AKP’nin iktidara gelmesi kamu bürokrasisi açısından, merkez sağ veya sol partilerden birinin veya birkaçının iktidara gelmesinden, oldukça farklı bir anlam ifade etmiştir. Kendisini her ortamda rejimin sahibi ve bekçisi olarak gören askeri bürokrasi önderliğindeki kamu bürokrasisi ile tek başına iktidar olmuş AKP arasındaki güç mücadelesi kısa süre içerisinde gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Merkez sağ ve sol partilerin siyasal alandaki faaliyet alanları ekonomi politikalarının belirlenmesi ve uygulanması dışına çıkmama eğilimine veya geleneğine sahip olması, AKP iktidarı döneminde siyasi güç mücadelesinin her platformda ve çok boyutlu bir şekilde olacağı beklentilerini boşa çıkartmamıştır.

Bürokrasinin genel özelliklerinden olan değişime karşı direnç gösterme ve kendini yeterli görme eğilimi AKP'nin yapmak istediği kamu yönetimi reformu çalışmalarında, Anayasa değişikliklerinde, özelleştirme sürecinde kendisini göstermiştir.

AKP'nin ülke tarihinin en büyük krizlerinden birisi olarak kabul edilen 2001 krizi sonrasında güçlü bir şekilde tek başına iktidara gelmesi, kendisinden önce iktidarda bulunan siyasi partilerden farklı olarak, siyasetin etki alanını genişletici bir etki yapmıştır. 2001 krizi sonrasındaki dönemde kriz korkusu AKP'nin ekonomik alanda aldığı radikal kararların toplumsal destek bulmasına ve dolaylı olarak AKP'nin siyasal meşruiyet kazanmasına büyük bir katkı sağlamıştır. Ayrıca, askeri ve sivil bürokrasisi ile olan mücadelesinde, 2001 yılında yaşanmış olan ekonomik krizlerin toplumun büyük bir kesimini etkilemiş olmasından hareketle, ülke ekonominin kötüye gitmesi ve daha da ileri aşamasında yeni ekonomik krizlerin ortaya çıkabilme ihtimali ile baskı altına alma yoluna gitme eğiliminde olmuştur. AKP bu stratejiyi özellikle 2008 yılında hakkında açılan kapatma davası sürecinde uygulamış ve Anayasa Mahkemesi tarafından oy çokluğuyla mahkum edilse de temelli kapatılması için gerekli olan oy çokluğu sağlanamadığı için AKP kapatılmamış ve bu strateji de büyük ölçüde başarılı olmuştur. .

Sonuç

Ekonomik krizler Türk siyasal hayatında önemli bir yer tutan siyaset kamu bürokrasi ilişkisinin belirleyicilerinden birisi olmuştur. Ekonomik krizlerin etkisi ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal duruma bağımlı olarak değişkenlik göstermiştir. 1980 yılında ekonominin dışa açılması hususunda alınan 24 Ocak kararları öncesinde ülkedeki sosyal ve siyasal yapı ekonomik yaşamda meydana gelen olağan ve olağandışı değişmelerin siyaset kamu bürokrasisi ilişkisi üzerindeki etkiyi artıracak durumda değildi. Uluslararası sistemde meydana gelen gelişmelere paralel olarak 24 Ocak kararlarının alınması ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını büyük ölçüde değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Ekonomik ve sosyal alanında meydana gelen değişim ve dönüşümler siyaset bürokrasi ilişkisini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde ülkeyi etkisi altına alan ekonomik krizler siyaset kamu bürokrasi ilişkisi üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkisini artırıcı bir etki yaptığı gözlenmiştir. Ekonomik

krizlerin siyaset kamu bürokrasi ilişkisi üzerindeki etkisi siyasal istikrarsızlıkların yaşandığı koalisyon hükümetlerinin iktidarda olduğu dönemlerde farklı boyutlara taşınmıştır. Türkiye’de 1961- 2002 yılları arasında toplam yirmi sekiz ayrı hükümetin göreve geldiği ve bunların çoğunun da koalisyon hükümeti olduğu göz önünde bulundurulduğunda ekonomik krizlerin siyaset kamu bürokrasi üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılacaktır.

1980 sonrası ülkedeki ekonomik ve sosyal değişim ve dönüşüm siyasal iktidarın merkezden çevreye doğru kaymasını sağladığı gibi siyasal iktidarın etki alanının kamu bürokrasi aleyhine genişletmesine neden olmuştur. Ekonomik krizler ülkedeki radikal hareketlerin siyasal sisteme dahil olmasını ve ülkenin siyasal hayatında etkin bir rol oynamasını da sağlayarak ülkedeki siyaset kamu bürokrasi ilişkisinin yeni bir evreye girmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Siyaset kamu bürokrasisi ilişkisinin ekonomik krizin de katkısı ile yeni bir evreye girmesi ülkenin demokratikleşme sürecini olumlu yönde etkilemiştir.

Kaynakça

- AKYILDIZ, H. ve EROĞLU, Ö. (2004), “Türkiye Cumhuriyet’i Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C:9, S:1, ss.43- 62
- ARCHER, T. (2009), “İmmigration in Europe at a Time of Economic Hardship”, **The Finnish Institute of International Affairs, Briefing Paper 27**, 13 February 2009
- ARSLAN, İ. (2006), “Globalleşme Sürecindeki Finansal Krizlerin Ülke Ekonomilerinde Yarattığı Etkiler”, **Mevzuat Dergisi**, S.106 Ekim 2006, www.mevzuatdergisi.com, 20.03.2010
- BARUT, B. ve ALTUNDAĞ, C. S. (2005), Globalleşen Dünyada Bir Siyasal İkna Unsuru Olarak Vaatler”, **Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi**, C.4, S.1, ss.80- 90
- BAYRAMOĞLU, S. (2005), Yönetişim Zihniyeti: Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü, İstanbul: İletişim Yayınları
- BOSTANCI, M. N. (1996), Cumhuriyet’in Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset, İstanbul: Ötüken Yayınevi
- DAYAR, H., KÜÇÜKAKSOY, İ. ve KEÇİCİ, G. (2009), “Duyun-u Umumiye İdaresi İle Uluslararası Para Fonu’nun Karşılaştırılması”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.21, ss.33- 48
- EZER, F. (2005), “1929 Dünya Ekonomik Buhranı Öncesi Türk Ekonomisinin Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, s.s28- 32
- GÜRSOY, M. (1989), Dünyamızda Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, İstanbul
- HABERMAS, J. (2002), Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, (Çev. Medeni BEYAZTAŞ), İstanbul: Bakış Yayınları
- HEPER, M. (1973), Modernleşme ve Bürokrasi, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını
- HOBSBAWN, E. (1996), Kısa 20. Yüzyıl: 1914- 1991 Aşırılıklar Çağı, (Çev. Yavuz ALOGAN), İstanbul: Sarmal Yayınevi

- KARABIÇAK, M. (2006), “IMF’in Gelişim Süreci, Türkiye’de Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan IMF Politikaları ve Uygulama Sonuçları”, **S.D.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, C.11, S.2, ss.229- 246
- KARABULUT, K. (2005), “11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisine Bir Bakış”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 27, ss.325- 339
- KARADAĞ, A. (2006), “Sürdürülebilir Demokrasi”, **C.Ü. İ. İ.B.F. Dergisi**, C.7, S.1, ss.75- 101
- KAYA, K. (20029, “Ekonomik Krizin Yaşam Tarzı Üzerindeki Etkileri”, **S.D.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, C.7, S.2, ss.207- 226
- KAZGAN, H. (1995), *Osmanlı’da Avrupa Finans Kapitali*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- KEPENEK, Y. (2009), *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitapevi
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (2001), “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler (1969- 2001)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 40, ss.174- 183
- KOYUNCU, M. ve ŞENSES, F. (2004), *Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri*, **Economic Research Center Working Papers in Economics**, METU October 2004
- LEBLEBİCİ, D. N. (2005), “Küresel Değişim Baskısına Karşı Türk Bürokrasisindeki Yapısal Uyum Çabalarının Yapısal Atalet Kavramı Açısından Değerlendirilmesi”, **C.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, C.6, S.1, ss.1- 14
- MEMİOĞLU, A. Z. (20029, “Tanzimat Devri Sanayi Krizi”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 20, ss.205- 217
- MERİÇ, C. (2008), *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul: İletişim Yayınları
- OVERY, R.J. (1992), “Hitler’s War and the German Economy: A Reinterpretation”, **Economic History Review**, Vol: 35, No:2, pp.272- 291
- ÖZGEN, F. B. (2000), “Osmanlı Devleti’nin Diğer Devletlerle İktisadi İlişkileri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 701 Osmanlı Özel Sayısı, Sayı: 32, Mart-Nisan 2000, ss.101- 111
- REMMER, L. K. (1991), “The Political Impact of Economic Crisis in Latin America in the 1980s”, **The American Political Science Review**, Vol.85, No.3,

pp. 777- 800

SADIKLAR, C. T. (2001), “Türkiye’deki Son 20 Yılın Ekonomik Krizleri Konusunda Bir Değerlendirme”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 40, ss.35- 40

TATAROĞLU, M. (2006), “Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, **Celal Bayar Üniv. İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C.13, S.1 ss.97- 119

TOPRAK, M. (2008), “Osmanlı’dan Devreden Kriz Potansiyeli ve Tek Parti Dönemi Ekonomik Krizleri”, <http://mpira.ub.uni-munchen.de/9090/>, ss.557- 614

YILMAZ, A. ve KILAVUZ, R. (2002), “Türk Kamu Bürokrasinin İşlemsel Sorunları Üzerine Notlar”, **C.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, C.3, S.2, ss.17- 31